

Анета Пауноска

ПРИРОДАТА И КУЛТУРАТА ВО ЕРАТА
НА ДРУШТВЕНИТЕ МРЕЖИ

Културна установа Блесок

ЕДИЦИЈА ИНДРА

2017

Copyright © Анета Пауноска и „Блесок“, 2017.

Сите права се задржани.

Ниеден дел од оваа публикација не смее да биде репродуциран на кој било начин без претходна писмена согласност на издавачот.

Објавувањето на оваа книга е помогнато од
Министерството за култура на Република Македонија

МИНИСТЕРСТВО ЗА КУЛТУРА НА РМ

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

316.323.6:316.7:]004.7

ПАУНОСКА, Анета

Природата и културата во ерата на друштените мрежи / Анета
Пауноска. - Скопје : Блесок, 2017. - 178 стр. ; 20 см. - (Едиција Индра)

За авторот: стр. [177]. - Библиографија: стр. 165-176

ISBN 978-9989-59-670-4

а) Современи општества - Интернет комуникација - Социолошки аспекти б)
Технолошки развој - Културолошки аспекти COBISS.MK-ID 104359690

Анета Пауноска

**ПРИРОДАТА И КУЛТУРАТА ВО ЕРАТА
НА ДРУШТВЕНИТЕ МРЕЖИ**

Културна установа БЛЕСОК
Скопје, 2017

СОДРЖИНА

АКО СМЕ ПРИРОДНО КУЛТУРНИ И ОБРАТНО	9
ВОВЕД	15
ГЛАВА 1: ОДНОСОТ ПРИРОДА/КУЛТУРА НИЗ ИСТОРИЈАТА	21
1.1 Дефиниции и термилошки појаснувања: Што е култура, а што е природа?	26
1.2 Предисториско време: Анимизмот и тотемизмот и односот природа/култура	29
1.3 Историско време	33
1.3.1 Време на митологијата и политеизмот и односот природа/култура	34
1.3.2 Време на монотеизмот: Христијанството во Европа и теолошкиот поглед кон односот природа/култура	40
1.3.3 Секуларна ера: Кога државата станува бог	47
1.4 Односот природа/култура и политичките, економските и техничко-технолошките промени и влијанија	51
ГЛАВА 2: СОЦИОЛОШКИ И АНТРОПОЛОШКИ ПОЗИЦИИ И ТОЛКУВАЊА НА ОДНОСОТ ПРИРОДА/КУЛТУРА	55
2.1 Релацијата култура/природа во заедниците низ човечката историја	58
2.1.1 Старите цивилизации и врската на природата со создавањето култура	63
2.1.2 Христијанската ера и потиснувањето на природата за сметка на културата	65
2.1.3 Нововековните општества и враќањето на природата и човекот на сцената	68
2.2 Индустијализација, капитализам и колонизација: Од парната машина до електрична енергија	71
2.3 Идеолошки доктрини како програмирање и интервенционизам меѓу човекот и природата: Комунизам и нацизам	76

ГЛАВА 3: ТЕХНИЧКИ И КОМУНИКАЦИСКИ АСПЕКТИ НА ОДНОСОТ ПРИРОДА/ КУЛТУРА	83
3.1 Разбирање на комуникацијата:	
Основни постулати на процесот на комуникација	86
3.2 Медиумите како животна средина: Медиумска екологија	91
3.2.1 Теории, теоретичари и фундаментални концепти на медиумската екологија	95
3.3 Екосистемот на интернетот, комуникацијата и технолошкиот детерминизам	99
3.3.1 Друштвените мрежи како живот во животот	103
3.4 Дали сме или ќе станеме киборзи?	105
3.4.1 Аватар, тоа сум јас	109
3.4.2 Визијата на природата и културата во филмот „Аватар“	110
ГЛАВА 4: ДРЖАВАТА, МОЌТА И УЛОГАТА НА МЕДИУМИТЕ	113
4.1 Старите и новите медиуми: Има ли промена?	117
4.1.1 Интернет.	
Поим и политичките мотиви за неговото создавање	121
4.2 Вмрежено општество како нова природа и нова култура: Концепт и структура	128
4.2.1 Причините за создавање мрежи	132
4.2.2 Вмреженото општество и масовното општество	134
4.2.3 Дали вмреженото општество значи повеќе демократија?	136
РЕЗИМЕ	140
ЗАБЕЛЕШКИ	158
КОРИСТЕНА ЛИТЕРАТУРА	165

*На моише синови Давид и Павел, и на мојош
сојрузъ Лубен – ним им благодарам од сесрце за
шрїениешо, љубовта и другарсївошо. Тоа за
мене е скайоцен дар.*

АКО СМЕ ПРИРОДНО КУЛТУРНИ И ОБРАТНО

Веројатно е сосема природно за еден човек кој израснал во една култура, сеедно каква и сеедно која, да се интересира за себеси и за својата околина. И веројатно е природно во рамките на своите интереси за културата што самиот ја создал како дел од една заедница, од една мрежа – помала или поголема – да ја вклопи и природата. Дали човекот е културно битие, или е природно битие, или обете истовремено? Ако е обете истовремено, во колкава мера е природно битие, а во колкава мера е културно битие? И дали ова воопшто е мерливо?

Во оваа книга се разгледува испреплетувањето на природата и културата. Во ова ново време, кога се буди свесноста за потребата да се сочува природното за да се сочува културното во нас и нашата средина, честопати сме склони да гледаме од денешната, оваа *сега-и-тјука*, гледна точка. И не, не станува збор само за екологијата и сродната мисла и практика или, пак, за климатските промени, кои се само нус-појави: првото на новата свесност и второто на не толку новата несвесност. Како што ќе видиме подолу, испреплетеноста на природата и културата воопшто не е нова појава – влијанието на природата при формирањето култура и обратно, влијанието на културата врз менувањето на природата – постојат отсекогаш, ако под „отсекогаш“ одлучиме да го сметаме периодот од почетокот на човекот како свесен за себе и способен да формира заедници, помали или поголеми друштвени мрежи, за да си ги оствари своите интереси.

Освен тоа, ќе видиме дека односот помеѓу природата и културата не е дихотомски, дека овие две категории не се непомирливо спротивставени туку се меѓузависни. Споредувајќи ги и спротивставувајќи ги различни научни ставови по ова прашање, еден од можните заклучоци до кои може да се дојде е дека низ историјата, со развојот на технологиите и мислата, што е процес кој се одвивал

многу долго и сè уште трае (и не смее да запре!), мрежите и вмрежувањата се менувале и одиграле ако не клучна тогаш многу битна улога, а со тоа нивно менување ја формирале и човековата природа и неговата животна средина. Под „животна средина“ неминовно, како едновремено културни и природни суштества, мораме да размислуваме и за онаа природната и за онаа општествената која, пак, е производ на културата.

Со тоа што човекот создавал (процес кој сè уште трае) еден комплексен вид култура која е во функција на неговите биолошки и ментални потреби, си ја олеснувал и ја унапредувал својата положба во природата и општеството. Преку магиските, митските, религиските, филозофските, уметничките и научните искуства, човекот се спознавал и се објаснувал себеси, животот и светот, со што станал сè понезависен од голата природа и сè поодделен од неа, со што културата како комплекс од артефакти и системи сè повеќе станувала негова животна средина.

Во 20 век, со индустриското производство беше овозможено масовно задоволување на секаков вид животни потреби, а со развојот на комуникациските технологии, особено со појавата на компјутерот и интернетот, се случи обединување на сите видови меѓучовечко општење (интимно, семејно, деловно, општествено, глобално). Во овој најнов стадиум, културата го достигна врвот на својата преобразба во артифициелна природа каде што човекот во најголем дел го премести своето живеење, а вмреженото човештво во најизразена форма е отелотворување на глобализацијата.

Денешната нова природа и нова култура се средина на еден индивидуализиран човек кој има флукуирачко место во новиот свет и има можност да ја избере и индивидуално да ја гради својата животна околина – и природната, и културната во која, пак, спаѓа и виртуелната.

Анеџа Пауноска

**ПРИРОДАТА И КУЛТУРАТА ВО ЕРАТА
НА ДРУШТВЕНИТЕ МРЕЖИ**

ВОВЕД

Тешко е да се опфати целокупноста на односот природа/култура во една книга. Не, не е тешко, ами е невозможно. Не само затоа што материјалот што ни го остава историјата: различните проучувања, претпоставки, тези и теории од минатото, не може да се опфати во една единствена *зайворена* книга, па дури ниту во една книга во енциклопедиски формат, туку и затоа што односот природа/култура е постојано жив и се менува, оти, како што ќе видиме, секоја нова интервенција на човекот е интервенција во културата (сфатена во најопштата возможна смисла) и ја менува природата и сфаќањето за тоа што всушност е животната средина, па оттука и го менува односот природа/култура. Дури и во толку кус временски период – од подготовката на оваа книга до нејзиното излегување од печат – се случуваат такви промени за кои секој чесен автор ќе пожали што не успеал да ги внесе во текстот. Но, како што еднаш, во многубројните разговори, рече мојата менторка, проф. д-р Дона Колар-Панов: „Ако човек чека да ги внесе сите најскорешни и оние очекувани новини, никогаш ништо нема да објави. Оти, за жал или за среќа, животот на човекот е временски ограничен“.

Интервенциите во културата што ги споменав не мора нужно да бидат спротивни (или против) природата (за себе) или против природата на човекот, но нужно се двигатели на промени. Прашањето што се поставува е дали човекот како биолошко, природно, суштество, еволуциски може да ги стаса, а во меѓувреме и да ги поднесува, промените кои ги прави човекот како културно суштество?

Затоа, тука, преку прегледот на определени историски и современи аспекти на овој вечен однос природа/култура, во еден поширок контекст на човекот како индивидуа и на неговите заедници, ќе направам еден обид да ја прикажам реалноста дека културата и природата не се нужно спротивставени, туку се меѓузависни и рамноправни

категории. Нивната меѓузависност дотолку е поинтересна за научно истражување (па и за лаичка опсервација) ако се има предвид дека идеите кои ги црпи културата потекнуваат од природата, а за задоволување на потребите на природата на човекот, која сепак е менлива и покрај одреден број статични биолошки predisпозиции. Ова со текот на времето на човекот му даде големи знаења и вештини сè пософистицирано, но и сè помасовно да ја менува и природата и својата природа. Истовремено, со сета свест дека во природата на човекот е да создава култура, стоиме пред големите отворени и, понекогаш застрашувачки, прашања за тоа какви ќе бидат исходите од тие незапирливи перспективи кои веќе денеска силно загрижуваат.

Токму затоа, како средишен предмет на проучувањето на односот природа/култура во оваа книга се земени комуникациските и технолошките аспекти и нивното влијание врз перцепцијата на човекот за себе и својата околина, врз начинот на кој когнитивно и емоционално ја формира својата лична култура на живеење, но и како и колку е подложен да биде преобликуван преку комуникациските иновации и како тоа се одразува на квалитетот да се биде човек со оглед на тоа што медиумската и комуникациската сфера придонесува за промена на природата на човекот и за полесно прифаќање на тие културни промени како да се природни.

Намерата на оваа студија не е да се решат проблемите кои се развиваат од испреплетеноста на природата и културата, туку намерата е да се истакнат некои од појавите кои произлегуваат од таа испреплетеност и неможноста да се постави границата до каде завршува природата и од каде почнува културата (и обратно).

Притоа се наметнува потребата од преиспитување на условите и улогите на индивидуата и новиот тип глобални заедници, нови трибални заедници неформално формирани врз основа на личните интереси, преференции и

предиспозиции, а во рамките на новата животна средина (кибер-просторот) создадена од новите технологии, кои веќе утре нема да бидат нови оти ќе има понови.

Тука се истражува односот природа/култура низ призмата на неколку научни насоки: историјата, социологијата, антропологијата и филозофијата, но пред сè низ технолошко-комуникациските студии кои се најрелевантни за дефинирање на современите аспекти од односот природа/култура. Притоа се дава преглед на различните мислења од областа на општествено-хуманистичките науки со намера да се конкретизира позицијата кон она што за мене, како автор, беше релевантно за предметот на мојот интерес.

Инаку, иако можеби на прв поглед изгледа претенциозно, оваа комбинација на позиции од различните научни области е практичен начин кој овозможува да се даде попрецизна слика на дигиталната ера и општествените производи и трендови кои произлегуваат од развојот на технологијата во последниот век.

Една од целите на ова истражување беше да се забележат и да се даде осврт на појавите што произлегуваат од преголемата технизација и последиците од тоа и врз природата (сфатена како животна средина воопшто) и врз културата (сфатена општо и во најширока смисла како општество), но и врз човекот како дел и од природата и од културата.

Прашањето од каде тргна идејата за истражување на оваа проблематика, која беше и тема на мојот магистерски труд во Институтот за општествени и хуманистички науки, беше: Дали е можна природата без култура и обратно, како и дали е можно дигиталната ера да доведе до замена на перцепцијата на она што е природа, а што е култура? Односно, дали е можно за природна средина да почне се смета виртуелната сфера, која во суштина е производ на културата, а културата – сфатена како сето она што е вон

човекот и неговата интервенција да почне да се сфаќа како техничка поддршка на новата природа?

Од непроценлива полза за овој обид да се дадат барем делумни одговори беа мноштвото различни извори на податоци: постојна литература¹ (книги, научни студии, научни статии) која се однесува на односите помеѓу природата, културата, комуникациите и технологијата; интернет-страници и блогови посветени на темата; како и медиумски објави.

Книгата е поделена на четири поглавја од кои првите две се однесуваат на аспектите на односот природа/култура како основа од која произлегуваат технологијата и комуникациите како потсистеми и на природата и на културата издвоено.

Во првата глава, „Односот природа/култура низ историјата“, се дефинира што сè денес (од аспект на науките) се подразбира под природа и што сè се подразбира под култура. Тука ќе видиме дека односот природа/култура постојано се менува(л). Природата и природните услови во предисториското време (времето пред појавата на писмото) довеле до појавата на културата: прво, поради потребата да се изнајдат начини за преживување и справување со природните околности, и второ, поради потребата од некоја надворешна, вончовечка, а сепак позната и видлива сила која би била заштитник на крвките човечки заедници. Во периодот на анимизмот природата како култура се сфаќа во најшироката смисла, а во периодот на тотемизмот природата како култура се фокусира на еден феномен, кој е различен зависно од околината на човечката заедница. Веќе во историското време, кога се појавува митологијата, меѓу другото и како потреба да се изнајдат толкувања за природните појави кои го застрашувале човекот со својата мистичност, културата добива една повисока димензија во секојдневниот живот, а со појавата и на филозофијата размислите за природата добиваат и

апстрактна димензија. Ова особено е карактеристика за периодот на подемот на христијанството и воспоставувањето на темелите на христијанската теолошка мисла. Со постепениот развој на културата, природата доживува деградација до средство кое треба да му послужи на човештвото. Овие трендови се карактеристични за т.н. секуларна ера, кога црквата ја губи доминацијата во уредувањето и програмирањето на општествените процеси, а таа улога ја презема државата водена од капиталот со сите негови културни вредности и претпоставки.

Во втората глава, „Социолошки и антрополошки позиции и толкувања на односот природа/култура“, фокусот е кон сфаќањето на односот природа/култура и неговото влијание врз структурирањето на човековите заедници низ историјата. Почнувајќи од првите општества изградени врз митолошкото сфаќање на природата, од што произлегол и системот на владеење и правото на поединците да бидат владетели, преку монотеистичките религиски системи (конкретно христијанството во западниот свет) чиишто институции се искористени како алатки за одржување на општествената хиерархија, па сè до новото време кое споредено со претходните периоди хронолошки е кус, но многу динамичен период на развој на човечките заедници, оваа глава е преглед на основите врз кои се градат системите на моќ и улогата на медиумите и технологијата во тој процес. Притоа, со оглед на тоа што не е опфатен предисторискиот период, се исклучува мимиката како комуникациско средство и се зема предвид поделбата на Меклуан на три медиумски ери: орална, пишана и електронска, на кои подоцна им се придодава и дигиталната ера во којашто функционираат актуелните општествени системи. Електронската и дигиталната ера произведуваат нови општествени појави, нови начини на комуникација (и манипулација) и оттука нов вид публика, нови начини на (зло)употреба на природата од културата, како и две специфични идеологии од 20 век, комунизмот и нацизмот, кои

прават сериозни обиди за програмирање на природата како дел од нивната култура на живеење. Неолиберализмот, масовната култура и потрошувачкото општество, пак, истовремено се и причинители и производи на изменетата и насочената перцепција за вредностите, но овој пат не само во рамките на географски локализирани заедници, туку во глобални рамки за што придонесува процесот на вмрежување.

Во третата глава, „Технички и комуникациски аспекти на односот природа/култура“, се опфатени три теми. Првата, воведна, дава кус преглед на основните постулати на процесот на комуникација и развојниот пат на средствата за комуникација со посредство на технологијата. Притоа, се има предвид, дека станува збор за двонасочен однос – потребата од комуникација создава потреба од технолошки иновации за нејзино подобрување, а истовремено технолошките иновации форсираат забрзан ритам на промената на комуникациските навики кај луѓето. Во втората тема фокусот е кон комуникацијата и медиумите како посебен екосистем во рамките на глобалниот екосистем. Структурирањето на медиумскиот екосистем не би бил можен без развојот на технологијата, но и тука станува збор за истиот двонасочен однос: колку што технологијата наметнува промени во човековата заедница (и кај самиот човек, во неговата лична природа и лична култура) толку и промените на потребите кај човекот и неговите заедници бараат промени во технологијата. Третата тема се однесува на прашањето дали засебниот екосистем на интернетот, како свет кој се одвива истовремено со реалниот, опиплив свет, го презема приматот и кај индивидуите и во општеството. Особено интересен е феноменот на друштвените мрежи на интернет, како живот во животот и современа варијација на друштвените интересни мрежи и групи од реалниот свет, како и феноменот на второто јас, аватарот. Притоа, како илустрација за една размисла за можниот развој на новите односи природа/култура во

услови на преголема технизација е земен филмот „Аватар“. Неминовно е и долго поставуваното прашање дали сме или ќе станеме киборзи, без претензија да се даде конечен одговор на ова прашање кое имало и ќе има различни толкувања и прилично растегливи граници на тоа каде почнува техничкото, а завршува човечкото во нас.

Во четвртата глава, „Државата, моќта и улогата на медиумите“, се разгледуваат три аспекти. Во првиот дел освртот е кон државата како творец и иницијатор на новите медиуми со цел да ја одржи својата моќ, но и непредвидливоста на скриените можности на новите медиуми (како што се, на пример, друштвените мрежи и новите принципи на организирање нови заедници, т.н. нови трибални заедници чијашто оска е еден заеднички интерес) и нивната потенцијална способност да создадат други центри на моќ кои не се поврзани со етаблираниот државно-економски систем. Вмреженото глобално општество, како нова природа и нова култура, секако има свои добри и лоши страни. Брзата комуникација, како пренесувањето информации во моментот на случување, колку што е полезна толку е и опасна во смисла на тоа што создава ефект на реално шоу, во кое учесници се сите кои имаат пристап до техничките ресурси (а тоа денес е огромно мнозинство од човештвото, оти поседувањето на технологијата веќе значи да се биде, да се постои), и своевидна дигитална толпа која не може да се контролира ниту, пак, има универзални етички вредности, па оттука реакциите се различни. Посматрањето на животот некаде таму преку дигиталните мрежи станува дел од сопствениот живот и колку што од една страна е прозорец кон слободата, толку од друга страна на човекот му дава слобода во бегство од себеси и од реалноста. Освен тоа, ние истовремено сме и набљудувачи и набљудувани. Од аспект на поривот за слобода се обработува прашањето дали вмреженото општество и интернет-комуникацијата доведоа до поголема демократизација на вонвиртуелниот свет или, пак, државата како носител на

моќта и контролата го искористи и слободниот свет на кибер-просторот за одржување на својата моќ и контролата врз индивидуите.

Од сето ова произлегува прашањето дали технологиите ја преземаат контролата врз животот на човекот и доколку е тоа така во колкава мера и кои би биле перспективите на еден таков тренд, или дали доаѓа до замена на она што човекот го перципира како природа и култура, при што природна средина станува дигиталната сфера, а во најголема мера и во најголем опфат на човештвото, природна средина стануваат друштвените мрежи².